

8

DE BIBLIOTHEEK: BINNEN EN BUITEN HAAR MUREN EEN WARME PLEK

Sofie Terryn – Communicatiemedewerker en journalist bij Sociaal.net

In het nadenken over en het helaas soms ook legitimeren van de bibliotheek komt *Shared Reading* (Samen Lezen) als een geschenk binnenwaaien. Ook wie sceptisch staat tegenover de betekenis van het boek en het nut van het verzamelen en bewaren ervan, kan niet ontkennen hoe belangrijk het is voor de mens om verhalen te horen en te vertellen. Verhalen vormen de basis van hoe wij de wereld begrijpen, hoe we verbinding maken met anderen, en hoe we onszelf vinden.

We spreken hierover met Dirk Terryn, oprichter en bezieler van Het Lezerscollectief, diensthoofd van een bibliotheek en enkele leesbegeleiders. We maken kennis met een boeiende methodiek en hoe die als vanzelf de brug legt tussen cultuur en welzijn. Een methodiek die schittert in het vermogen om deelnemers op verhaal te brengen, ook zij die niet (meer) lezen. Een leesrevolutie die in 2002 startte in de bibliotheek van een arme voorstad van Liverpool en die meer dan twintig jaar later ook onze Vlaamse bibliotheken veroverd...

Gedicht Maud Vanhauwaert

‘Even zijn wij samen meer’... Het gedicht van Maud Vanhauwaert danst als een oorwurm in Simonnes gedachten, zelfs wanneer ze wordt gewassen door haar zorgkundige. ‘Lees eens hoe mooi het hier staat’, zegt ze dan, na het moment van verbondenheid. Een melodieuze treintje zet zich vervolgens voort. Dit is hoe een samenleessessie haar inspireerde om ook buitenstaanders te ontroeren. Het is de kracht van poëzie en proza, de kracht van op verhaal komen, de kracht van... Samen Lezen.

In 2012 ontmoette initiatiefnemer Dirk Terryn dr. Jane Davis op een lezing aan de Universiteit Antwerpen. Twee jaar later richtte hij samen met econoom Erik Van Acker en psychiater Jan Raes een eigen organisatie op: Het Lezerscollectief. Die bracht *Shared Reading* naar ons taalgebied en doopte de methodiek tot Samen Lezen. Een methodiek die schittert in het vermogen om deelnemers op verhaal te brengen. Met het project Jouw verhaal telt zetten ze in samenwerking met Expertisecentrum Dementie Vlaanderen en Cera in op de ouderenzorg en personen met dementie. Samen met de zorgkoepels en ondersteund door onder meer Literatuur Vlaanderen en de Koning Boudewijnstichting zetten ze de komende jaren in op een warm en kwaliteitsvol zorgaanbod.

Een fris briesje komt ons tegemoet op een verder warme dinsdagochtend. Buiten moet de wereld nog op gang komen, maar binnen in het woonzorgcentrum Eksterlaer is er al enige beweging te bespeuren. De ontbijttafel maakt er plaats voor een wekelijkse sessie Samen Lezen en de eerste deelnemers begeven zich naar de zesde verdieping. In de lift botst leesbegeleider Sonny Smet al op een eerste deelnemer, Irene. Met een ondeugende blik in haar ogen fluistert ze met een speelse grijns iets in haar oor. Het heeft alles te maken met de imposante verschijning van Dirk Terryn, medeoprichter van Het Lezerscollectief. Er volgen nog enkele plagerige stootjes onderling totdat we plaatsnemen in de eetzaal. Het is maar een kleine voorbode van de dynamiek van het leesgroepje dat zo meteen verzamelt voor een uurtje Samen Lezen.

Wanneer iedereen een plek aan tafel heeft gevonden, deelt Sonny het kortverhaal ‘Het groene koffertje’ van Diane Broeckhoven uit. Het vertelt het liefdesverhaal van Wim en Wendy. Hoe ze elkaar leerden kennen, hoe de eerste ergernissen bij Wim komen opzetten en hoe hij uiteindelijk uit de relatie wil stappen, maar niet weet hoe hij dat moet aanbrengen. Daarom besluit hij te bezinnen op het Griekse eiland Kos, maar eigenlijk probeert hij vooral Wendy even te ontvluchten.

Bij thuiskomst wacht een ongeduldige smoorverliefde vriendin en wordt het dringend tijd om de boodschap over te brengen. Al pakt hij dat op een wel zeer bijzondere manier aan.

8.1 (NON-)VERBALE VERHALENVERTELLERS

Sonny leest hardop voor en last tussendoor een paar doelbewuste pauzes in om het verhaal te laten landen en enkele vragen te stellen. Het gaat eerst nog over de reizen die ze gemaakt hebben, waaraan met enige heimwee wordt teruggedacht. Zo droomt Simonne even weg bij de gedachte aan haar zeilreizen van vroeger. Daarna komen ook nog ludieke verhalen naar boven over hoe ze hun partner hebben leren kennen, waarbij ook gelachen wordt over het zetje dat daarbij nodig was. ‘Dat was toen met aan- en afvragen via een tussenpersoon’, schatert Irene.

Verder in het verhaal focussen we vooral op de hoofdpersonages en hun ontwikkelingen. We komen te weten dat Wim steeds meer worstelt en zich veel te onderdanig opstelt in zijn relatie. Zijn gebrek aan actie kan op heel wat onbegrip van Monique rekenen. ‘Hij laat zich doen! Hij moet dat zeggen’, zijn maar enkele reacties, gevolgd door een hoop gezucht, gevloek en frustratie. Haar verbale en non-verbale uitdrukkingen zeggen alles. Het is mooi om te merken hoe iedere deelnemer betrokken is in het verhaal, maar ook verbonden blijft met elkaar.

Jenny, die een beperking heeft en zeer aandachtig met een vergrootglas meeleest, neemt het juist voor hem op. Ze begrijpt dat hij bang is voor de baasspeler in de relatie en wijst Wendy met de vinger. ‘Ik heb nog nooit liefde op die manier ervaren, maar ik denk wel dat ik zou aanvoelen als mijn relatie niet goed zat of als de ander niet gelukkig was.’ Bijna alle vrouwen in de groep hadden al iets gezegd over hun partner of over hun kinderen en kleinkinderen, en toch voelt Jenny zich veilig genoeg om in deze groep te zeggen dat ze nog nooit liefde heeft gekend. Een ‘afwijkend’ verhaal, vergeleken met de rest. Haar kwetsbaarheid ontroert me, nog meer de dubbele laag die in haar woorden schuilt. Als ze de kans had gehad om ooit lief en leed te delen met een partner, had ze gevoeld wat hem of haar gelukkig maakte. Ook als zij dat niet was.

8.2 DE STREEP TREKKEN

De deelnemers luisteren belangstellend naar elkaar en pikken op elkaar in. Voor sommigen ontvouwt de betekenis van de tekst zich gemakkelijker door het gesprek dat wordt gevoerd. Sonny nodigt uit, stelt geen weet-vragen of bekommert zich niet om wat de auteur precies bedoelt. Ze verplicht niemand om iets te zeggen. Een stille kracht in de groep heeft vaak non-verbaal veel bij te dragen aan het gesprek. Vanuit de methodiek Samen Lezen slaagt ze erin om haar deelnemers via literatuur zelf op verhaal te brengen.

Tot slot eindigt Sonny met een krachtig gedicht van Toon Tellegen over een streep die symbool staat voor grenzen trekken. Ook deze verzen beroeren de deelnemers, want kunnen zij nog grenzen verleggen in een woonzorgcentrum? ‘Dat is hier veel beperkter, want je leeft in een woongemeenschap waar je rekening moet houden met elkaar’, antwoordt Monique. Ik zie aan haar blik dat ze het er moeilijk mee heeft, niet met het ouder worden want dat lijkt ze wel te accepteren, maar eerder dat wat vroeger was niet meer terugkomt en ze dat leven niet kan verderzetten. Irene ziet nog een andere boodschap in het gedicht: ‘Het leven kun je niet stoppen, het gaat altijd verder. De streep kun je eindeloos doortrekken.’

En zo komt er weer een einde aan Sonny’s leessessie. Haar groepje van acht bewoners tussen 82 en 95 jaar bedankt haar en zwaait haar gedag. Wanneer ze bijna de hoek om is, wordt er nog geroepen dat ze al reikhalzend uitkijken naar volgende week dinsdag. Met een voldaan gevoel stapt Sonny weer de lift in.

8.3 SAMEN LEZEN ALS DÉ ULTIEME THERAPIE

Voor haar engagement als leesbegeleider werkte Sonny Smet dertig jaar als klinisch psychologe op een observatie- en diagnosedienst voor mensen met dementie. Ze had naast het neuropsychologische onderzoek ook de taak om de patiënten en hun naasten op te vangen en te begeleiden. Ze zag daarbij heel wat theorieën en benaderingswijzen passeren, maar voor haar steekt er één met kop en schouders bovenuit: Samen Lezen.

Ze beschouwt deze methodiek als de meest efficiënte en waardevolle van allemaal. ‘Samen Lezen opent en toont voor iedere deelnemer een groot respect, het verbindt en verdiept ook. Daarnaast stuwt het de herinneringen van personen met dementie en onderhoudt het hun woordenschat’, vat ze wat ik net aanschouwde perfect samen. Ook bij personen met een ernstige vorm van dementie is de impact duidelijk: ‘Ik zie aan hun lichaamstaal dat ze rustig worden, hun ademhaling verdiept en vaak verschijnt er ook een glimlach op het gezicht.’

Ook psychiater Jan Raes sluit zich aan bij de bevindingen van Sonny. Hij beschrijft de methodiek in zijn boek als de ultieme therapie.¹⁵ ‘Net omdat het geen therapie is, nemen deelnemers gemakkelijker de verantwoordelijkheid zelf in handen. Door zich via een literaire tekst een werkelijkheid te verbeelden, verleggen ze hun horizon, verlaten ze – al is het maar even – hun beperkingsdenken. Het klinkt misschien zwaar, maar denk daar een kopje koffie of thee bij en een vast groepje en je weet dat gezelligheid en veiligheid wonderen doen. Jong of oud genieten van de woorden die worden aangereikt, de nieuwe blik op de dingen en de aandacht voor de verschillende levens die we leiden en die we ook mogen delen’, besluit hij.

15 Raes, J. (2020). *Samen Lezen. De ultieme therapie*. Lannoo Campus.

8.4 EVEN WEG UIT DE ZORGBUBBEL: EEN UTOPIA DAT WERKELIJKHEID WORDT

Annick Van Mulders is verpleegkundige en referentiepersoon dementie, deeltijds verbonden aan een woonzorgcentrum. Ze contacteerde Het Lezerscollectief enkele jaren geleden met een bijzonder voorstel om een leesgroep te starten bij haar thuis, gericht op personen met dementie en hun mantelzorger. Ze wilde hen bij haar thuis ontvangen, weg van de context waar zorgbehoevenden al gemakkelijk in terechtkomen: thuisverpleging, thuishulp... Dirk vroeg haar of ze die groep ook zou willen ontvangen in de bibliotheek. Annick zegde enthousiast toe, want bibliotheek Utopia kende ze goed.

‘Ik ben heel blij dat ik op jouw voorstel ben ingegaan,’ vertelt ze aan Dirk, ‘want er komt heel wat bij kijken. Ik ben nu geweldig ondersteund door de medewerkers daar om mijn droom concreet te maken. Denk maar aan de communicatie, de contacten met de stad, maar ook het terugvallen op anderen om raad te vragen: hoe pakken jullie dit aan?’ Op het moment dat Annick startte, waren er al vier bibliotheekmedewerkers opgeleid en met Samen Lezen aan de slag. Annick voelt zich erg thuis in het team. ‘Ik voel me geen buitenstaander, maar echt een gelijkwaardige werknemer. Een van hen. Dat geeft me ook energie. Je staat er niet alleen voor. Je vindt samen gemakkelijker kandidaten om mee te doen. Zo bleken de contacten met de thuiszorg al erg vruchtbaar..’

Annick geniet bovendien ook van de teamgeest: ‘We zijn in onze zoektocht afgestapt van het idee dat het alleen een aanbod is voor de mantelzorger en een persoon met dementie. Als vanzelf is het een inclusieve groep geworden, die openstaat voor wie komt binnenwaaien... Weet je wat zo bijzonder is? De deelnemers van mijn leesgroep komen toe en zien de kinderen op de gelijkvloerse verdieping. Dat alleen al doet iets met hen: ze verwijzen naar hun kinderen en kleinkinderen die ze hebben voorgelezen. Het brengt hen sowieso in een andere beleving. Ook de academie die uit geeft op de bibliotheek roept bij enkelen herinneringen op. Soms komt die tijdens het lezen ook opnieuw aan bod. Ook de groep die uit het woonzorgcentrum komt, geniet ervan om in een andere omgeving te zijn.’

Arnoud Van Der Straeten, diensthoofd van de bibliotheek, straalt bij de woorden van Annick. 'Utopia probeert zich te profileren als een plek waar mensen terecht kunnen om een project te realiseren. We voelen dat deze plek een vruchtbare bodem kan bieden voor ideeën. We zetten in op cocreatie, of dat nu met organisaties of individuen is. Dat soort samenwerkingen zijn leerrijk en boeiend, en ja soms experimenteel. Ook in dit geval moest het project groeien, maar het geloof in de verbindende factor van Samen Lezen tussen mensen met een haperend geheugen, zoals we ze liever omschrijven, en hun mantelzorgers is therapeutisch maar vooral krachtig mooi en fragiel.'

Iedereen Leest © Michiel Devijver

8.4.1 Communicatie met de stad

Annick voelt zich in haar enthousiasme ook goed ondersteund. In het stadsmagazine *CHIPKA* kregen alle Aalstenaars over haar initiatief te lezen. Een fotograaf kwam foto's nemen van haar leesgroep. Ook haar eigen contacten als oud-werknemer van het OCMW hielpen om haar initiatief te verwezenlijken.

Arnoud: 'Met Utopia konden we dit project ook kaderen in het beleid van Aalst, dementievriendelijke gemeente. Samen Lezen is sterk verbindend en intiem. Het is een dankbaar project waar we fier op zijn. De bibliotheekmedewerkers die zelf ook opgeleid zijn en de methodiek implementeren – het zijn er intussen vijf – connecteren ook mooi met Annick en de deelnemers. Utopia is een groot gebouw met een brede werking die reikt tot diep in de stad. We werken extra muros in scholen, woonzorgcentra, Overkophuis, met Weesgedichten in de straat op de ramen van huizen...' De sterke samenwerking met de stad gaat breed. Boeken, woord en poëzie laten zich niet inperken tot een mooi gebouw alleen. 'In de toekomst zullen we nog meer inzetten op een decentrale werking.'

8.5 LOKALE NETWERKEN

Marita Bergman werkt voor het zorgloket van Londerzeel. In 2022 nam ze deel aan de projectoproep van Cera waarbij ze samen met elf anderen werd opgeleid in Samen Lezen. Haar voorstel viel onmiddellijk op. Waar de meeste kandidaten in woonzorgcentra werkten, stelde zij de vraag of andere partners ook konden indienen. Het Samen Lezen-initiatief paste perfect in de visietekst van ‘Dementievriendelijk Londerzeel’ waarin participatie van personen met dementie aan de samenleving centraal staat. Vanuit de dynamiek van ‘Dementievriendelijk Londerzeel’ met de ruime stuurgroep¹⁶ vormde Marita een nieuwe werkgroep bestaande uit beide woonzorgcentra, De Bib, Dagopvang Ferm, vrijwilligers- en beleidscoördinator Leven en welzijn. ‘Samen Lezen – Jouw verhaal telt!’ werd op die manier concreet op verschillende plekken, waaronder twee open leesgroepen, in de verschillende deelgemeenten. De open leesplekken vinden plaats in De Bib (Londerzeel) en in Ter Huffel (Steenhuffel).

8.5.1 Te gast in de gezellige bibliotheek van Londerzeel

In de bibliotheek staat een lange tafel, gedekt met een feestelijk retro servies, koekjes, chocolaatjes en koffie. Het Samen Lezen vindt plaats tijdens vrijdagvoormiddag, het moment waarop de bibliotheek voor het brede publiek en de scholen gesloten is. Alle rust en ruimte zijn voor hen: de deelnemers in De Bib zijn voornamelijk de bezoekers van Dagopvang Ferm en een paar bewoners van de assistentiewoningen die zelf ook een eigen maandelijkse samenleesgroep hebben. Marita: ‘Zo bereiken we ouderen die nog thuis wonen. We zetten onder andere de vrijwilligers van de Zilverkring¹⁷ in om bij hun huisbezoeken aan alleenstaande tachtigplussers over “Samen Lezen” te vertellen en hen uit te nodigen. Die vrijwilligers zijn ook bereid de eerste keer mee te gaan.’

16 Bestaand uit thuisverpleegkundigen, diensten gezinshulp, ziekenfondsen, wzc Herfstvreugde en wzc Gildentuin, Dagopvang Ferm, politie, artsen, regionaal expertisecentrum Memo, Alzheimerliga Vlaanderen, De Bib, UNIZO Londerzeel, VVSG, mantelzorgers, ouderenverenigingen...

17 De Zilverkring is een initiatief van het Zorgloket (vroeger OCMW) in Londerzeel dat focust op alleenstaande tachtigplussers.

Er is veel lokale dynamiek en Marita Berghman kent de mogelijkheden van haar gemeente goed en zoekt oplossingen voor nieuwe uitdagingen: 'Om het mobiliteits- en verplaatsingsprobleem van de deelnemers op te vangen, bekijken we dit najaar wat de Buurtbus hierbij kan betekenen. De dienstverlening van gratis vervoer naar de leesplek en terug naar huis zou het optimale scenario zijn.'

Je voelt ook hier het enthousiasme van een trekker, iemand die geniet om over muurtjes te kunnen kijken, collega's en vrijwilligers te verbinden. Samen Lezen is hier gegroeid vanuit een werkgroep die vragen over waar, hoe, wanneer, wie, hoe vaak... voor de start heeft beantwoord. Die werkgroep werd samengesteld met vertegenwoordigers van De Bib, Dagopvang Ferm, vrijwilligerscoördinator, Zorgloket en de twee woonzorgcentra zodra een gedragenheid van bij het begin goed zat. 'Ik haal veel energie uit het enthousiasme van onze groep vrijwilligers en uit de respons van de deelnemers', vertelt Marita. 'De kortverhalen en gedichten zijn schatkistjes die uitnodigen om het binnenste binnen van deelnemers op eigen ritme geleidelijk aan te openen, te luchten, te delen met anderen. Mooie dingen worden gekoesterd, overbodige zaken worden opgeruimd en moeilijke aspecten worden besproken. Je ziet dat er dan telkens opnieuw ruimte vrijkomt voor nieuwe contacten en ervaringen.'

Het decor van de bibliotheek ondersteunt de warme huiselijkheid die leesplekken nodig hebben. Ook hier is de verankering in een breder lokaal sociaal beleid een troef: 'Op analoge wijze komen we in de verschillende deelgemeenten samen in de Buurttafels (samen eten) of in Blijven Bewegen (samen bewegen om vallen te voorkomen). Samen Lezen is geen eiland op zich, het past in een ruimere aanpak van het lokale sociale beleid.' Het voorbeeld van Londerzeel toont dat het initiatief niet noodzakelijk vanuit de bibliotheek moet komen. Voor Marita was de opleiding in 2022 een geweldige katalysator voor haar gemeentelijke opdracht. Marita verzamelde leesbegeleiders rond zich, overtuigde het gemeentebestuur om te investeren en vroeg Het Lezerscollectief om een opleiding in de eigen gemeente te geven. Zo had Marita op korte termijn een ploegje van zes rond zich verzameld. 'Vrijwilligers zijn een belangrijke schakel in het realiseren van een warme en inclusieve buurt', zegt ze. 'En wees gerust, er blijft ook bij ons nog veel werk aan de winkel.'

8.6 EEN LEREND NETWERK

Het Lezerscollectief reikt als lerend netwerk niet alleen veel inspiratie en materiaal aan... de samenkomsten zijn ook écht momenten om naar uit te kijken. ‘*Walk the talk*’, zegt oprichter Dirk Terryn daarover. ‘Als je eerst zelf ervaart wat Samen Lezen met je doet, dan weet je nog beter hoe je dit proces kunt begeleiden. Door zelf eerst de veiligheid te voelen en de vrije keuze te hebben om iets te delen, ga je veel opmerkzamer zijn om die ook zelf te vrijwaren.’

‘Na een opleiding hebben leesbegeleiders veel zin om te starten.’ Als je dan op gesloten deuren botst, is de kans groot dat je niet meer verderzet. ‘We komen wel vaker mensen tegen die eens een opleiding gevolgd hebben, maar er daarna niets meer mee gedaan hebben. Wij pakken het anders aan. Eerst wordt een leesengagement uitgetekend, dan pas krijgen leesbegeleiders een opleiding. Als je kwetsbare doelgroepen wilt bereiken, maak je je huiswerk het best vooraf: met wie ga je samenwerken, hoe ga je dit aanpakken? Eenmaal gestart, komen er nog genoeg uitdagingen op je af.’

Zorginfarct

De noden in de zorgsector zijn van dien aard dat vrijwilligers een enorme meerwaarde zijn in het realiseren van kwalitatieve zorg. De budgetten zijn gering en de uitdagingen bijzonder groot. Als er niets gebeurt, stevenen we af op een zorginfarct. De impact van de vergrijzing op ons zorgsysteem mag niet worden onderschat. Om een zorginfarct te vermijden, hebben we maar twee jaar de tijd.

‘Een demografische tijdbom die de ouderenzorg zal doen crashen.’ Dat zei Jan Steyaert van het Expertisecentrum Dementie Vlaanderen in de krant *De Standaard*. Gedelegeerd bestuurder van de zorgkoepel Zorgnet-Icuro, Margot Cloet, deelt zijn bezorgdheid: ‘We hebben nu zo’n 210.000 vijfentachtigplussers in Vlaanderen. Tegen 2036 zullen dat er bijna driehonderdduizend zijn. Dat betekent dat er 50 procent vijfentachtigplussers bij zullen komen. Daarnaast neemt het aantal zorgmedewerkers af. Daarom vrezen we dat we op een zorginfarct afstevenen. Als we zo verder doen, kunnen we niet voor al die mensen zorgen.’

8.7 PERSPECTIEF VOOR DE NABIJE TOEKOMST

‘Tegen het einde van 2026 hopen we tweehonderd nieuwe leesplekken binnen de ouderenzorg te realiseren’, blikt Dirk Terryn ambitieus vooruit. ‘Dat daar steeds meer bibliotheken een rol in willen spelen, stemt me hoopvol. De bibliotheek als warme ontmoetingsplek: even weg van alle zorgen, maar niet door je te isoleren of weg te stoppen. Met een kopje koffie of thee, maar ook met een sterk verhaal of gedicht. Zonder te veel toeters en bellen verbinden we ons weer met het verhaal dat we zelf zijn. Geïnspireerd door een personage van een verhaal, een herkenning in een gedicht, maar ook door wat er aan de tafel verteld wordt. In alle gemoedelijkheid.’

‘Bringing about a reading revolution.’ Wat moest ik mij voorstellen bij een leesrevolutie? Oplaaierend boekenstof? Ik verlaat het gezellige lokaal in de bibliotheek. Op de tafel staan nog wat kopjes en een schaalje met resterende koekjes. Deze revolutie is zacht, denk ik, maar niet minder radicaal. En de bibliotheek? Die staat stevig in het hart van de samenleving.

Jouw Verhaal Telt heeft al meer dan 132 leesplekken in Vlaanderen en Brussel. Ouderen komen op verhaal dankzij de – vaak vrijwillige – inzet van leesbegeleiders, aangesloten bij en opgeleid door Het Lezerscollectief. Daarnaast is Het Lezerscollectief ook actief voor tal van andere doelgroepen.

Lees meer op: www.lezerscollectief.be en abonneer je op de (gratis) maandelijkse nieuwsbrief.

De samenwerking met de bibliotheken werd mogelijk gemaakt door ondersteuning vanuit Literatuur Vlaanderen. Verder praktijkonderzoek naar het betrekken van de mantelzorger wordt mogelijk gemaakt door het Fonds Houillogne-Hanne, beheerd door de Koning Boudewijnstichting.

Word je graag leesbegeleider? Je vindt alle info via: <https://lezerscollectief.be/nl/word-leesbegeleider/>